

УДК 371.132

Наталія Жигайло

ПСИХОЛОГІЯ ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДОГО ВИКЛАДАЧА

Проблема духовного становлення молодого викладача є вельми актуальною для сучасної науки і практики. Як формується духовність студента? Передусім, завдяки духовності наставника від Бога, мудрого викладача, який всі свої творчі зусилля спрямовує на забезпечення морального, психічного та духовно-інтелектуального розвитку студента.

Об'єктом нашого дослідження є процес духовного становлення особистості молодого викладача. Предмет дослідження – психологічні закономірності та механізми духовного становлення особистості молодого викладача у вищому навчальному закладі. Мета дослідження полягає у встановленні психологічних закономірностей і механізмів духовного становлення особистості молодого викладача. Досягнення мети дослідження передбачало вирішення таких завдань: здійснити психологічний теоретико-методологічний аналіз проблеми духовного становлення особистості; розробити модель духовності особистості молодого викладача; запропонувати систему психолого-педагогічних вправ, спрямованих на сприяння духовному становленню особистості молодого викладача; розробити й апробувати програму духовного становлення особистості молодого викладача.

Намагаючись реалізувати вказану мету, ми виходили з того, що духовність як інтегративна якість особистості слугує однією з найбільш фундаментальних характеристик особистості як відкритої системи. Даній проблемі присвячено чимало досліджень і коло їх розширюється.

Так, ще філософи Платон, Аристотель, Панфіл Юркевич, Григорій Сковорода вважали, що поняття “духовність” є похідним від слова “дух” (лат. “spiritus” та грец. “pneuma”), що означає рухливе повітря, повівання дихання, носія життя. Значний внесок у розробку проблеми духовності належить зарубіжним психологам Ф. Лершу, К. Юнгу, К. Роджерсу, Р. Мейю, М. Фрідману, Дж. Портеру, Е. Бартону, Дж. Коннорсу, Ш. Шустеру та ін. За вченням цих науковців, духовність – це загальнокультурний феномен, який вміщує в собі не лише абстрактно-теоретичні цінності й ідеали, а й вчинки по совісті, істини та краси.

У сучасній українській психології дослідження духовності відбувається за такими основними напрямками: філософсько-релігієзнавчим, предме-

том якого є духовність як досконалість віри в надприродні сили (Г. Скворода, Т. Шевченко, І. Франко, В. Сухомлинський, Г. Ващенко); культурологічним, у контексті якого духовність постає як спосіб самобудови особи в межах культурного світу через самовизначення і самоспрямування особи, що передбачає не лише знання, але й почуття, осмислення дійсності, здатність до співпереживання (П. Ігнатенко, В. Плужний, М. Пірен, В. Москаленко, В. Рибалка, Л. Крицька); соціально-психологічним, у якому духовність розглядається як багатовимірний соціально-історичний феномен, специфічність виявів якого зумовлена своєрідністю всесвітньої історії як поліцентричного утворення (Г. Костюк, С. Максименко, М. Боришевський, М. Савчин, В. Москалець, Г. Балл, В. Моргун, Е. Помиткін).

На нашу думку, духовність – це складний психічний феномен; вияв внутрішнього світу особистості; інформаційно-енергетична структура особистості, насичена символами, якими вона володіє. Такий підхід передбачає розгляд духовної сфери як складової феномена культури. Духовний світ кожної людини індивідуальний. Духовність є тією властивістю, яка робить особистість творчою, цікавою для інших. Ідеться не лише про знання, досвід, товариськість або щедрість. Духовність – це індивідуальна особливість особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання і соціальної потреби жити і діяти для інших.

Вчені, які досліджували процес духовного становлення (С. Максименко, М. Боришевський, В. Москалець, М. Савчин, В. Моргун, Е. Помиткін та ін.), вважають, що умовою успішного розвитку духовності особистості слугує рання генеза особистості, духовна позиція власне вихователів і визначеність їхніх ідеалів, розвиток духовних цінностей, релігійної свідомості та самосвідомості особистості; це складний психічний феномен самоусвідомлення особистості, внутрішнє сприйняття, привласнення нею сфери культури, олюднення, вростання в неї і розуміння як власного надбання.

Під *духовним становленням молодого викладача* ми розуміли надбання духовних цінностей, релігійної свідомості та самосвідомості особистості викладача; розвиток його духовних пріоритетів; обґрунтування системи цінностей, що мають лягти в основу його життя, виступати на передній план усього процесу його творчої праці. Акумулятором духовності слугують релігія, наука, мораль, мистецтво, педагогіка тощо.

Нами запропоновано авторську модель духовного становлення молодого викладача (рис. 1). У запропонованій авторській моделі духовного становлення особистості молодого вченого нами виокремлено інструментальна, потребнісно-мотиваційна й інтеграційна складові.

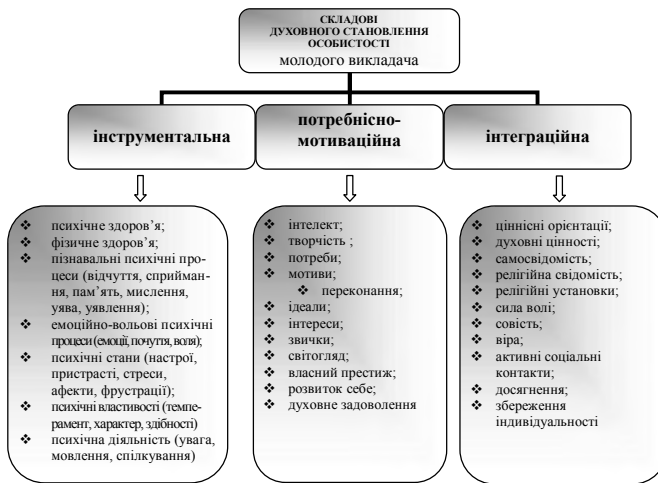

Рис. 1. Авторська модель духовного становлення молодого викладача

Нами запропоновано психологічний тренінг формування духовності особистості молодого викладача. Структурно “Програму тренінгу розвитку духовності молодого викладача” поділено на 7 тем-блоків. До кожного блоку були розроблені оригінальні вправи та модифіковано ті тренінгові вправи (інших дослідників), які можна було використати відповідно до поставленої мети. Ми використовували рольові та ділові ігри, міні-дискусії, вправи з тренінгу особистісного зростання, вправи із тілесно зорієнтованого тренінгу. Перелік блоків та психолого-педагогічних і тренінгових засобів до кожного з них наведено у табл. 1.

На основі результатів психологічного тренінгу сформувалося уявлення про те, що особистість молодого викладача перебуває на етапі духовного становлення тоді, коли вона: по-перше, вбачає сенс у тому, що відповідає духовним ідеалам і до чого водночас у неї є можливості; по-друге, має розвинені відповідні риси характеру, знання і вміння, що дають змогу домогтися поставленої мети, реалізувати себе у своєму духовному становленні.

На подальшому етапі дослідження нами запропоновано комплексну “Програму духовного становлення молодого викладача”, у якій передбачено діагностико-корекційну роботу, що дає змогу оцінити рівень духовності особистості та сприяти його підвищенню. Програма включала в себе формування системи цінностей як основи духовного становлення особистості; виокремлення релігійних цінностей як важливого чинника ду-

ховного становлення особистості; тренінг як ефективний метод формування духовних цінностей молодого викладача; виокремлення релігійної свідомості як сутнісної складової духовності особистості; лекції зі спекурсу “Психологія духовного становлення молодого викладача” (табл. 2).

Таблиця 1

**Структура й основні психолого-педагогічні та тренінгові засоби
“Програми тренінгу розвитку духовності молодого викладача”**

№ блоку	Назва тренінгового блоку	Основні психолого-педагогічні та тренінгові засоби
1.	Вступ до роботи	1. Ознайомлення з правилами роботи в Т-групі. 2. Формування атмосфери психологічної безпеки. 3. Психогімнастика.
2.	Ціннісні орієнтації молодого викладача	1. Проективний малюнок “Я і моє місце у світі людей”. 2. Рольова гра “Погані люди – добрі люди. У чому різниця?”. 3. Ділова гра “Готуємо кодекс поведінки 21 ст.”. 4. Вправи на зняття “затисків” у м’язах та підвищення рівня атмосфери безпеки у Т-групі.
3.	Духовне становлення молодого викладача	1. Рольова гра “Я – минулий, нинішній, майбутній. У чому різниця?” 2. Психологічний практикум “Чим я найбільше пишаюся у своєму минулому? Що було таке, що варто було б прожити інакше?” 3. Вправа “Порожній стілець – мої друзі та вороги у минулому”. 4. Брейн-стормінг “Визначення напрямів соціальної підтримки державою студентської молоді як її майбутнього творця”. 5. Вправи на зняття “затисків” у м’язах, вияв експресії через рух.
4.	Релігійні цінності молодого викладача	1. Соціально-перцептивно орієнтований тренінг особистісного зростання “Я – очима інших. Чи можна мені довіряти?” 2. Групове обговорення “Людина, яка активно вірить в Бога – хто вона? Минуле, сучасне, майбутнє?” 3. Ділова гра “Якби Священну книгу написав Я?” 4. Вправи на зняття “затисків” у м’язах, вияв експресії через рух.
5.	Релігійна свідомість викладача	1. Дискусія “Релігійно свідомою людиною – “за” та “проти”. 2. Брейн-стормінг “Хто я – піщинка, крапля води, подув вітерця – чи я відповідаю за майбутнє?” 3. Ділова гра “Совість. Чи потрібна вона у 21 ст.?” 4. Вправи на зняття “затисків” у м’язах, вияв експресії через рух.
6.	Обговорення підсумків тренінгу	1. Дискусія “Я – до початку роботи в Т-групі. Я – після закінчення роботи в Т-групі. Що в мені змінилося?” 2. Вправи на зняття “затисків” у м’язах, вияв експресії через рух.
7.	Кінцеве заняття “Моє майбутнє”	1. Формування екзистенційного “Я”. 2. Розстиківка почуття “Ми” в учасників тренінгу. 3. Вправи на зняття “затисків” у м’язах, вияв експресії через рух.

Таблиця 2

**Тематичний план спецкурсу
“Психологія духовного становлення молодого викладача”**

№ з/п	ТЕМА	Кількість годин			
		Всього	Лекцій	Практ.	С/Р
	Розділ I. Теоретико-методологічні основи духовного становлення молодого викладача	20	6	6	8
1.	Соціально-психологічна природа духовного становлення особистості				
2.	Основи духовного становлення молодого викладача				
3.	Головні джерела формування духовності молодого викладача				
	Розділ II. Психологічне моделювання процесу духовного становлення особистості молодого викладача	22	8	6	8
1.	Ціннісні орієнтації як структурний компонент духовного становлення особистості				
2.	Психологічні чинники формування ціннісних орієнтацій молодого викладача				
3.	Модель духовного становлення особистості молодого викладача				
	Розділ III. Система цінностей як основа духовного становлення особистості молодого викладача	20	6	6	8
1.	Формування системи цінностей як основи духовного становлення особистості				
2.	Релігійні цінності як важливий чинник духовного становлення особистості				
3.	Тренінг як ефективний метод формування духовних цінностей молодого викладача				
	Розділ IV. Програма духовного становлення молодого викладача	22	8	6	8
1.	Релігійна свідомість як необхідна складова духовності особистості молодого викладача				
2.	Діагностика типів релігійності та релігійних установок молодих викладачів				
3.	Визначення рівнів духовності за відповідними критеріями				
Всього:		84	28	24	32

Згрупувавши основні характеристики, ми отримали дані стосовно рівнів духовності молодого викладача (табл. 3).

Нами здійснено кореляційний аналіз одержаних результатів із метою встановлення взаємозв'язків між досліджуваними характеристиками, зокрема встановлено залежність і взаємовплив між: рівнем розвитку духовності й інтелекту; рівнем розвитку духовності та емпатії; рівнем розвитку духовності й рівнем реактивної тривожності; рівнем розвитку духовності та

рівнем особистісної тривожності; рівнем розвитку духовності та рівнем релігійності; рівнем розвитку духовності та рівнем релігійних установок; рівнем розвитку духовності та матеріальними цінностями тощо (табл. 4).

Таблиця 3

Характеристика рівнів духовності

Рівень духовності	Характеристика рівня
Низький	молодий викладач не завжди на словах і не завжди справами стверджує духовні цінності буття; особистість всіляко прагне ухилитися від впровадження духовних цінностей у життя; особистість накопичує свої знання про духовне, культурне та релігійне життя країни випадково; особистість присвячує свою працю духовній ідеї лише інколи; співвідносячи особистісно значущі цінності з духовними, молодий викладач враховує останні лише за сприятливих умов.
Середній	молодий викладач завжди на словах і не завжди справами стверджує духовні цінності буття; особистість приймає духовні цінності без належного бажання; особистість поповнює свої знання про духовне, культурне та релігійне життя країни під керівництвом наставника чи за сприятливих умов; за сприятливих умов особистість присвячує свою працю духовній ідеї; особистість утруднено співвідносить особистісно значущі цінності з духовними.
Високий	молодий викладач на словах і справами стверджує духовні цінності буття; особистість із бажанням приймає духовні цінності та втілює їх у власне життя; за власною ініціативою особистість отримує інформацію щодо духовного, культурного та релігійного життя країни; праця заради духовної ідеї стає смыслом життя особистості (самовіддане служіння); молодий викладач узгоджує особистісно значущі цінності з духовними, віддає перевагу духовним цінностям.

Також ми порівняли розподіл рівнів духовності молодих викладачів “до” і “після” впровадження програми духовного становлення особистості молодого викладача (рис. 2), що ілюструє ефективність застосованої програми. Ми бачимо, що частка високого рівня духовності у молодих викладачів внаслідок впровадження програми духовного становлення особистості зросла на 20%.

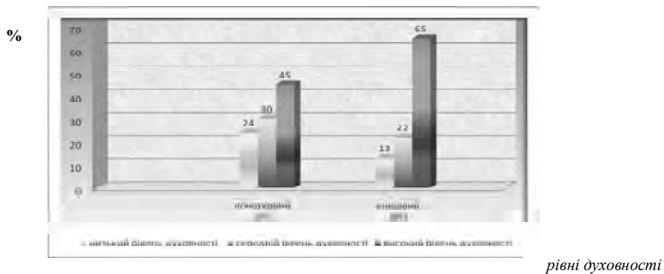
Нами представлено критерії, яким повинен відповідати молодий викладач: **моральні**: викладач мусить бути людиною релігійною; бути практикуючим християнином; мати об’єктивний і суб’єктивний авторитет; любити і поважати студентів, бути справедливим; мати педагогічний такт і радість від спілкування; **інтелектуальні**: високий рівень фахової підготовки; точність пам’яті, гнучкість мислення, творчість уяви; темперамент, лабільна нервова система (вроджені чинники); характер, воля (набуті чинники); мовленнєва культура, риторика; інтуїція; спостережливість; **фізичні та канонічні**: одяг, постава, поведінка; шляхетність, одухотворення.

Таблиця 4

**Значущі показники досліджуваних характеристик
(за результатами кореляційного аналізу)**

	ОТ	РТ	РД	ХЦ	РЕ	РР	МЦ	РУ	РІ
ОТ	1,000	0,757	-0,710	0,537	-0,637	-0,564	0,642	-0,708	-0,384
РТ	0,757	1,000	-0,705	0,525	-0,582	-0,498	0,580	-0,712	-0,355
РД	-0,712	-0,705	1,000	-0,615	0,589	0,745	-0,657	0,626	0,473
ХЦ	0,537	0,525	-0,615	1,000	-0,613	-0,461	0,611	-0,619	-0,514
РЕ	-0,637	-0,582	0,589	-0,613	1,000	0,557	-0,574	0,499	0,583
РР	-0,563	-0,498	0,744	-0,460	0,557	1,000	-0,623	0,591	0,586
МЦ	0,641	0,580	-0,657	0,611	-0,574	-0,623	1,000	-0,677	-0,498
РУ	-0,707	-0,711	0,626	-0,619	0,499	0,591	-0,677	1,000	0,522
РІ	-0,384	-0,355	0,473	-0,514	0,583	0,586	-0,498	0,522	1,000

Умовні позначення: ОТ – особистісна тривожність; РТ – ситуативна тривожність; РД – рівень духовності; ХЦ – хаос цінностей; РЕ – рівень емпатії; РР – рівень релігійності; МЦ – матеріальні цінності; РУ – релігійні установки; РІ – рівень інтелекту.

**Рис. 2. Рівні розвитку духовності молодих викладачів
("до" і "після" впровадження програми
духовного становлення особистості)**

Джерелами духовності для молодого викладача мають стати: книга книг – Святе Письмо; Богословіє (як наука про Бога); Свята Літургія – вчителька життя (А. Шептицький); Молитва – розвиток душі; церковне мистецтво; християнська філософія (пізнання Бога) тощо.

Систематична робота зі сприяння становленню духовності особистості молодого викладача здатна підвищити рівень його духовності, що матиме позитивний вплив на формування духовності студентів вищих навчальних закладів.

1. *Боршчевський М.* Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості / *М. Боршчевський.* — К., 2000. — 76 с.

2. *Варій М. Й.* Психологія особистості : навч. посібник / *М. Й. Варій.* — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 592 с.
3. *Васянович Г. П.* Педагогічна етика : навчально-методичний посібник / *Г. П. Васянович.* — Львів : “Норма”, 2005. — 344 с.
4. *Вдович С. М.* Мова як засіб морально-етичного виховання особистості / *С. М. Вдович* // Теоретико-методичні засади викладання предметів гуманітарного циклу в професійно-технічних навчальних закладах : монографія / За ред. *Г. П. Васяновича.* — Львів : Українські технології, 2003. — С. 132—146.
5. *Жигайло Н. І.* Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця : монографія / *Н. І. Жигайло.* — Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. — 336 с.
6. *Максименко С. Д.* Генеза здійснення особистості : наук. моногр. / *С. Д. Максименко.* — К. : КММ, 2006. — 255 с.
7. *Максименко С. Д.* Основи генетичної психології / *С. Д. Максименко.* — К. : НПУ Перспектива, 1998. — 320 с.
8. *Москалець В. П.* Психологія релігії : посібник / *В. П. Москалець.* — К. : Академвидав, 2004. — 240 с.
9. *Савчин М. В.* Духовний потенціал людини : монографія / *М. В. Савчин.* — Івано-Франківськ, 2001. — 202 с.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2012

Н. Жигайло

Психологія духовного становлення молодого преподавателя

Автором предложены механизмы формирования духовных ценностей личности молодого преподавателя, представлена авторская модель духовного становления личности; разработаны психологический тренинг формирования духовности молодого преподавателя.

Ключевые слова: духовность, духовное становление, авторская модель духовного становления молодого преподавателя, психологический тренинг, критерии духовности, источники духовности.

N. Zhyhailo

Psychology of Young Teacher's Spiritual Formation

The author proposes mechanisms of spiritual values formation of a young teacher's individuality, presents a model of spiritual identity formation, and develops psychological training of young teachers' spiritual identity formation.

Key words: spirituality, spiritual becoming, author's model of a young teacher spiritual becoming, psychological training, criteria of spirituality, sources of spirituality.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор Г. П. Васянович